

УДК 159.922.4

Г. Б. Гандзілевська

**ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ УЛАСА САМЧУКА: МУРІВСЬКИЙ ПЕРІОД**

У статті досліджується проблема збереження національної ідентичності українцями-емігрантами, зокрема письменниками. У зв'язку з цим наголошено на діяльності Мистецького українського руху (МУРу) та здійснено контент – аналіз твору «Юність Василя Шеремети» У.Самчука у контексті виокремленої проблеми.

Ключові слова: національна ідентичність, українські емігранти, літературна діяльність.

В статье исследуется проблема сохранения национальной идентичности украинскими эмигрантами, в частности писателями. В связи с этим отмечена деятельность Художественного украинского движения (МУРа) и произведен контент анализ произведения «Юность Василия Шереметы» У. Самчука в контексте выделенной проблемы.

Ключевые слова: национальная идентичность, украинские эмигранты, литературная деятельность.

Article deals with the problem of national identity preservation in Ukrainian immigrants, precisely writers. Thus the literary activity of the Artistic Ukrainian Movement (MUR) is examined. The work of U.Samchuk «Yunist Vasylia Sheremety» (Young years of Vasyl Sheremeta) is analysed by the use of content analysis in the light of the above mentioned problem.

Key words: national identity, Ukrainian immigrants, literary activity.

Постановка проблеми. В умовах входження України до Європейського Союзу, її інтеграції у світовий культурний простір розв'язанню актуальних проблем сьогодення, зокрема проблеми збереження національної ідентичності, сприяє вивчення творчої діяльності української діаспори [2, с. 19]. Для осмислення цієї проблеми вагоме значення має літературна діяльність українців у Німеччині після Другої світової війни, яку В. Маруняк вважав «головною ділянкою творчого вияву еміграції» [9, с. 183]. Сконцентруємо свою увагу на діяльності Мистецького українського руху (МУРу), зокрема творчій активності його лідера У. Самчука, який, відповідно до сучасних досліджень, є носієм цінностей українського народу (І. Комінярська).

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Ю. Денисенко [3], спираючись на критерії розподілу письменників української діаспори за принципом місця, де відбулося становлення особи як творчої особистості, запропоновані М. Сорокою, у першому поколінні української діаспори відзначає діяльність У. Самчука. У порівнянні з першими дітями в еміграції, чиє творче становлення відбулося в Україні, та дітями української діаспори з «подвійною ідентичністю» (народжені в еміграції та сформовані, як дітячи за кордоном), перше покоління української діаспори, відповідно до досліджень Ю. Денисенко, – це ті, хто народився на Україні, але світоглядно сформувався в еміграції. Дітячи першого покоління дослідниця вважає справді представниками власне української діаспори, оскільки їх творче становлення проходить не у межах історичної Батьківщини, а в іноетнічному загалі [3]. Знаходимо відомості що саме Прага сформувала літературне обличчя У. Самчука і дала йому літературну славу [20]. Однак, згідно з дослідженнями Г.Черніхівського, формувався Самчук «і як людина, і як письменник» власне у стінах української гімназії невеличкого провінційного містечка Кременець [18, с. 99]. А тому констатуємо, що У. Самчука, як письменника сформували як Україна, так і Європа.

М. Жулинський, аналізуючи листа Уласа Самчука до відомого активного діяча української діаспори в Австралії Дмитра Нитченка 1 квітня 1976 року, наголошує, що свій обов'язок перед собою і нацією письменник вбачав у тому, щоб «залишити по собі слід у слові...» [4]. Підтвердження про вагомий внесок в українське та світове письменство Уласа Самчука знаходимо і в науковій праці сучасної дослідниці І. Комінярської [5], згідно з якою постать письменника розкривається не лише як обдарованого прозаїка-традиціоналіста, талановитого публіциста й літературного критика, а і як носія цінностей народу та його культури. Зазначимо, що відповідно до досліджень І. Комінярської, Улас Самчук один із перших в літературі діаспори відтворив особливості вдачі героїв, психічний склад характерів, світосприйняття і внутрішню душевну сутність. Письменник розгорнув художню етнопсихологічну картину національної ідентичності героя-українця [5, с. 207]. Аналізуючи його роман «Юність Василя Шеремети» у контексті осмислення поняття «національної ідентичності» на основі прозового доробку Уласа Самчука, дослідниця відзначає позицію письменника щодо вагомості збереження та утвердження ментально-сакральної сутності національної ідентичності. А тому метою цього дослідження є про-

аналізувати творчу діяльність У. Самчука в таборах для «переміщених осіб» на території Німеччини в перші роки після закінчення Другої світової війни в контексті проблеми збереження національної ідентичності та на основі контент-аналізу його роману «Юність Василя Шеремети» виділити особливості когнітивного блоку цього феномена.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Аналізуючи складний період життя У. Самчука у таборах для переміщених осіб («Ді-Пі» – Displaced Persons) на території Німеччини в перші роки після закінчення Другої світової війни (від червня 1945 року до вересня 1948 р.), знаходимо підтвердження сучасним дослідженням, зокрема О. Білас [1], яка стверджує, що згуртуванню української громади в «чужинному» середовищі, пролонгації усвідомлення емігрантами своєї національної ідентичності сприяла мистецько-культурна діяльність. Сконцентрувавши свою увагу на літературній діяльності українців виокремленого періоду, яка, відповідно до досліджень В. Маруняка, «як спраглий води подорожник» прагнула нової атмосфери для вільної творчості [9, с. 183], зауважуємо окрему групу літераторів з Наддніпрянщини, зокрема Івана Багряного, Віктора Домонтовича, Докію Гуменну, Юрія Косача, Ігора Костецького та ін. [9, с. 186]. Серед них власне, і вирізняємо постать Уласа Самчука. Незважаючи на те, що впливовий критик тієї пори Ю. Шерех (згідно з працями Я. Поліщук [12]) закидав У. Самчукові «провінційну вайлуватість» та «брак культури в деталях», з якою автор «Волині» прийшов у літературу, письменник все ж був «свідком подій виняткових» та мав всі підстави виокремити такий факт, як «появу на кону історичної сцени ...українців..., як окремої історично діючої духовності» [14, с. 5–6]. Реалізація завдання, яке поставив письменник в першу чергу собі – «ми... зобов'язані втримувати в собі температуру певної культури» [13, с. 27], простежується у всій подальшій творчості автора.

Першим синтетичним дослідженням життєпису видатного прозаїка ХХст., редактора, видавця, публіциста, громадсько-політичного діяча, уродженця славнозвісного Дерманя на Волині, який майже 60 років жив в еміграції, останні 39-у Торонто (Канада) прийнято вважати монографію Гаврила Черніхівського «Улас Самчук: сторінки біографії» [18]. Аналізуючи життя письменника у таборах «Ді-Пі» (1945–1948), автор відзначає початок грудня 1945 року, а саме розмову У. Самчука з журналістом і видавцем часописом «Хорс» Ігорем Костецьким, який повідомив, що в Ульмі, Мюнхені, Фюрті започатковано Мистецький український рух (МУР) (В. Маруняк, вказує на засновання МУРу у вересні 1945 року і в Нюрнберзі [9, с. 189]) – своєрідну організацію українських письменників поза межами рідної України – і просить Самчука бути його головою. Так, дослідник констатує, що І. Костецькому вдалось умовити У. Самчука очолити МУР, і 21 грудня розпочав свою роботу Перший з'їзд українських письменників у Фюрті. Про цю подію У. Самчук зазначить у своїх нотатках «Планета Ді-Пі» (23 грудня, 1945 р): «...подія значення історичного, – в історії літератур світу – нечувана, приклад для збереження автентичності» [15, с. 23]. Ідеї, які звучали з трибун емігрантів – «посланців українського народу», «сторонників психологічної Європи», «народу в поході» – воєдино націлювали діяльність МУРу на відповідальну місію – популяризацію української літератури як літератури великого народу [13]. «Література – це мова народу,» – проголосить у своїй доповіді «Велика література» У. Самчук, проаналізувавши становище в Європі та світі [13, с. 11]. А тому першочерговим завданням він вважав рятувати цінності, а саме «живу, вічно творчу і вічно вібруючу думку народу; мову народу, пісню народу, волю народу» [13, с. 11]. Поняття великої літератури, на його думку, не лише вичерпується «минушиною», а і розвитком сучасного українського писемства, яке містить такі ж великі ідеї, як і світова література [13, с. 18]. «І наші часи, – наголошує У. Самчук, – не позбавлені величчю, напруженого думання, великого морального наставлення для доброго, мудрого, великого» [13, с. 12].

Однак у сучасних дослідженнях (Н. Кривда [7]) наголошено і про певні дебати, які виникли через реалізацію проекту «Велика література». Так, на протигагу І. Багряному (теж одному із засновників МУРу), Д. Донцову, Ю. Бойко, які наголошували на обов'язковості чітко визначеної ідеологічної платформи та виконання функції мистецтва в політичному процесі діаспори, та Є. Маланюку, який і визнавав, і ставив під сумнів вплив політики на літературу, Ю. Шерех, Ю. Косач та У. Самчук виступили проти політичного контролю над мистецьким процесом [7]. Підтвердження вищевказаного знаходимо у нотатках У. Самчука «Планета Ді-Пі»: «стоїмо осторонь від політичних груп, партій і організацій» [15, с. 181]. «Я хочу, щоб ми, літератори, і наша література, – наголошує У. Самчук, – визволилась раз назавжди й остаточно від командування різних єфрейторів з партій, яких би то не було. Я хочу, щоб вони таки дійсно капітулювали і остаточно почали з нами говорити, як з мистцями без ніяких і тих найменших умов, ані з нашого боку, ані з їх боку» [15, с. 282]. Проте зауважимо, що У. Самчук не закликає до крайнощів. «По своїй природі, – проголошує він у своїй доповіді «Велика література», – не люблю крайнощів, їх не переслідую і їх не проповідую» [15, с. 8]. Варто зазначити і те, що автор від імені творчих особистостей МУРу підкреслював і єдність народу, «рождених на Сході і роджених на Заході...»: «є єдиний народ, один його дух, одно його покликання» [15, с. 181]. І те, на чому в першу чергу має сконцентрувати увагу МУР – це розвиток та самореалізація творчої особистості, творчої індивідуальності.

Так, МУР, на чолі з головою У. Самчуком, згуртувавши митців слова різних літературних напрямів (на початок 1948 року нараховував 54 письменників, критиків і літературознавців), контактував з

літературними організаціями та колами інших еміграційних національностей [9, с. 189]. Короткий звіт діяльності, який знаходимо у праці В. Маруняка [9, с. 189] включав три загальні зїзди (Ашафенбург-грудень, 1945, Новий Ульм, – березень, 1947, Штуттгарт, квітень, 1948), три конференції членства (Авгсбург-січень 1946, Байройт-жовтень, 1946, Майнц-Кастел-листопад, 1947), декілька авторських вечорів та зустрічей з читачами. Крім того МУР видав три «Збірника літературно-мистецької проблематики», один літературний альманах МУР, п'ять номерів «Літературного зошита». За співучасті видавничої комісії МУР побачило світ понад 30 літературних видань. У співробітництві з МУРом виходив літературно-мистецький журнал «Арка» в Мюнхені та «Літаври» в Зальсбурзі. Однак, спираючись на дослідження В. Маруняка, констатуємо, що «конкретні висліди літературної творчості далеко не відповідали прогнозам літературних теоретиків МУРу та його деклараціям» [9, с. 190]. Однією з причинами автор виокремлює замалу кількість літературних творів, що віщували б прихід «великої літератури» [9, с. 191]. МУР скерував свою діяльність у першу чергу не на літературні досягнення своїх членів, а на визначення подальшого напрямку повоєнної української літератури на еміграції [9]. Однак, зважаючи на це, із досліджень Дм. Нитченка дізнаємось про популярність У. Самчука не лише як активного діяча цього періоду, а і як письменника. Дослідник наголошує, що «...з письменників, які жили в Німеччині, а потім у Канаді й Америці, з літературної праці жили тільки Улас Самчук, Іван Багряний та Григорій Костюк» [11, с. 182]. Підтверджує свою думку Дм. Нитченко і результатами опитування в Німеччині читачів через анкети, надруковані в пресі. «Найпочитнішими виявилися Улас Самчук та Іван Багряний, які здобули майже однакову кількість голосів», – констатує автор [11, с. 182]. Аналізуючи спогади Дм. Нитченка, відзначаємо позитивне ставлення автора до його творів, зокрема роману «Ост», який У. Самчук – автор, що мав уже власні книги, які друкувалися і німецькою мовою [10, с. 345], – писав у цей період. «Прекрасні думки, філософські узагальнення, гарно змалював події в Україні!» – відзначає Дм. Нитченко [10, с. 346]. У своїх спогадах «Від Зінкова до Мельборну» [10, с. 348]. Дм. Нитченко наголошує і про видання книги «Юність Василя Шеремети» У. Самчука. Авторська дата і місце написання твору «Юність Василя Шеремети» визначено: Прага-Городок, 1940-1944 р., однак доопрацьовував і видавав цей роман У. Самчук у період своєї діяльності в таборах для «переміщених осіб» у Мюнхені. Варто зазначити, що роман «Юність Василя Шеремети» згадується і в приватному листуванні від 20 березня 2014 року з відомою письменницею української діаспори в Австралії, донькою Дм. Нитченка Л. Богуславець. За її словами цю книгу в період перебування її в таборах для «переміщених осіб» «всі намагались прочитати». Цей роман, відповідно до досліджень Г. Костюка, – «документ значущої мистецької сили», нагороджений на закритому конкурсі «Українського видавництва» у Львові 1944 року, зображує ідеї, психологію, характери й побут української гімназійної молоді 20-х років [6, с. 504]. У передмові до свого роману «Юність Василя Шеремети» (21 березня 1946 року) У. Самчук, наголошує: «Я ставив, і зараз ставлю, собі досить, як на письменника, виразне завдання: хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю [14, с. 5]. А тому творча самореалізація діячів МУРу, зокрема одного з його лідерів У. Самчука, підтверджує свідомий намір мурівців зберегти національну ідентичність поза межами України.

Основою збереження національної ідентичності, відповідно праці О. Лисенко є патріотизм – почуття любові, поваги до своєї батьківщини, культури, традицій, мови [8]. Вищедосліджене доводить, що патріотизм був пріоритетною цінністю У. Самчука. Цитуючи О. Веретюк, І. Комінярська, підкреслює, що письменницька ідентичність як органічна єдність існує лише тоді, коли «національна ідентичність автора – індивіда та національна ідентичність твору збігається» [5, с. 51]. Спираючись на літературні джерела, К. Терещенко наголошує на існуванні двох блоків (когнітивного та афективного) у структурі національної ідентичності [17]. Цитуючи М. Боришевського, авторка визначає національну ідентичність, як стійке почуття спорідненості з нацією, її історією, сьогоденням та майбутнім, усвідомленням відповідальності за долю вітчизни і переконаність у необхідності творення конкретних справ [16, с. 148]. Так, до когнітивного блоку національної ідентичності входять такі компоненти, як знання про існування національної групи, категоризація себе як члена національної групи, знання про національну територію, знання про емблеми, символи, інститути, звичаї, традиції, історичні події, історичні фігури, віра в спільність походження і загальну спорідненість членів національної групи, віра у існування взаємозв'язку індивіда з національною групою [17]. Враховуючи вищевказане, наступним етапом нашого дослідження був обрахунок інверсної частоти слів IDF (запропоновану Дж. Зіпфом), що вживаються У. Самчуком у його творі «Юність Василя Шеремети» (Т.1) [14] на позначення когнітивного блоку виокремленого феномена. Інверсна частота розглядається нами як одиниця статистичної значущості терміна чи групи слів у певному тексті. Враховуючи загальну кількість слів (51 474 слова) та кількість вербальних одиниць, що були зараховані до когнітивного блоку (1 238 слів), нами було виявлено показник інверсної частоти на рівні 1,62, що, послугуючись визначенням К. Спарк-Джонс, вказує на вагомість блоку, тобто його достатню статистичну значимість (статистично значимими є одиниці, показник інверсної частоти яких близький 0).

Висновки. Таким чином, аналізуючи діяльності Мистецько українського руху на чолі з У. Самчуком у таборах для «переміщених осіб» на території Німеччини в перші роки після закінчення Другої світової війни, зазначаємо свідомий намір мурівців зберегти національну ідентичність поза межами України. Не зважаючи на те, що не всі плани літературних теоретиків визначеного періоду були реалізовані, у контексті виокремленої проблеми, виділяємо творчу активність та розвиток літературної діяльності У. Самчука. Статистичний обрахунок лексичних одиниць у творі У. Самчука «Юність Василя Шеремети» дає нам можливість виявити достатньо високий показник інверсної частоти слів, що належать до когнітивного блоку національної ідентичності. Такий результат розуміється нами як наявність у свідомості У. Самчука знань про особливості свого народу, їх збереження, використання та передавання наступним поколінням у вигляді літературних творів.

Література:

1. Білас О. *Форми культурного життя українців у німеччині та Австрії (1939–1955): автореф. дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01* / Ольга Любомирівна Білас. – Львів, 2010. – 16, [0,9]с.
2. Гандзілевська Г. Б. Збереження національної ідентичності творчою діаспорою українців Австралії / Г. Б. Гандзілевська // *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 25. – С. 21–25.
3. Денисенко Ю. М. *Культурологічні концепції діячів української діаспори II пол. XX ст.* [Електронний ресурс] / Ю. М. Денисенко // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. архітектура*. – 2012. – № 9. – С. 64–70. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/had_2012_9_14.pdf
4. Жулинський М. «Виконати свій обов'язок перед собою і нацією». Улас Самчук із вершини століття / М. Жулинський // *Улас Самчук: художнє осмислення української долі в XX столітті: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції 11–13 травня 2005 року (Рівне-Дермань-Тилявка-Кременець)*. – Рівне : Видавництво «Волинські обереги», 2005. – С. 5–18.
5. Комінярська І. М. *Улас Самчук: alterego alteridem : монографія* / І. М. Комінярська. – Житомир : Вид. ПП «Рута», 2012. – 232 с.
6. Костюк Г. *Образотворець «времени лютого»* / Григорій Костюк // *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХст.* – Київ : Видавництво «Рось», 1994. – С. 499–514.
7. Кривда Н. Ю. *Пошуки збереження колективної ідентичності: повоєнна українська діаспора* / Н. Ю. Кривда // *Вісник Київського національного університету ім. Шевченка. Філософія, політологія*. – 2005. – № 73–75. – С. 86–90.
8. Лисенко О. М. *Проблема національної ідентичності: педагогічний, соціологічний, філософський аналіз* / О. М. Лисенко. – Режим доступу : <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/30>
9. Маруняк В. *Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні* / В. Маруняк. – Т. I. – 1945–1951. – Мюнхен : Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. – 432 с.
10. Нитченко Дм. *Від Зінькова до Мельборну (Із хронічки мого життя)* / Дмитро Нитченко. – Мельборн : Байда, 1990. – 407 с.
11. Нитченко Дм. *Листи письменників* / Дмитро Нитченко. – Мельборн : Ластівка, 1992. – 192 с.
12. Поліщук Я. *Формули ідентичності Уласа Самчука на тлі доби* / Я. Поліщук // *Слово і час*. – 2007. – № 6. – С. 25–32. – Бібліогр.: в прим.
13. Самчук У. *Велика література: Доповідь на I з'їзді Мистецького українського руху (МУР), грудень 1945* // *Самчук Улас. Роздуми про літературу: збірник літературно-критичних статей* / [упоряд. М. Я. Гон]. – Рівне, 2005. – С. 8–28.
14. Самчук У. *Юність Василя Шеремети: [роман]* / У. Самчук. – Друкарня С. Слюсарчука в Мюнхені : Видавництво «Прометей», 1947 – Т. I. – 156 с.
15. Самчук У. *Плянета Ді-Пі. нотатки й листи* Інститут дослідів Волині ч.38. Накладом Товариства «Волинь». – 1979.
16. Терещенко К. В. *Соціально-психологічні чинники розвитку національної ідентичності молоді* / К. В. Терещенко // *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки*. – Чернігів, 2009. – Вип. 7. – С. 148–150.
17. Терещенко К. В. *Формування єдиної національної ідентичності як умова розвитку сучасного українського суспільства* / К. В. Терещенко // *Актуальні проблеми психології [Текст] : [зб. наук. пр.] / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. – Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія, Ч. 23 / за ред. : С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка. – К., 2009. – С. 188–194.
18. Черняхівський Г. *Улас Самчук: сторінки біографії : монографія* / Г. Черняхівський. – Тернопіль : Збруч, 2005. – 245 с. – Бібліогр.: С.185–231.
19. Galyna Gandzilevska, Tetiana Shyriaieva . *The peculiarities of national identity of australian ukrainians in the works of I. Bohuslavets. Problems of Psychology in the 21st Century*, 2014; 8(1) 16–25 ICID: 1100542: <http://oaji.net/articles/444-1403293468.pdf>
20. <http://samchyk.ua.edu.ua/biograf.htm>